I

Два старенькі дідки, не поспішаючи, ішли лісовою доріжкою. Після міської спеки прохолода здавалась їм цілющим бальзамом.

— Гарно… Ох, і гарно! — озвався сивобровий з рожевими, як у дитини, щоками. Він раз по раз погладжував долонею лису, наче коліно, голову. Його сірі вицвілі очі заясніли усмішкою. — А ви не хотіли відпускати машину, колего…

Супутник відповів не одразу. Крізь великі рогові окуляри ніби з недовірою поглядав на ошатні дерева, що юрмилися обабіч. Сіре обличчя було незворушне, жодних ознак якихось емоцій.

— Та воно-то гарно… Але все-таки, між іншим, не віриться…

— В що?

— Та в оцю ж реставрацію. Бо, між іншим, людинд — це не картина.

Рожевощокий засміявся:

— Таке й скажете, колего! Професор Боровський — серйозний вчений, дуже серйозний. Він все своє життя працює над цією проблемою.

— Та працює… Одне, між іншим, тільки дивно: чому він досі на собі не спробував?

Лисий розгублено погладив голе тім’я, відтак провів долонею по білій розкішній бороді.

— Не знаю, колего, не знаю. — Деякий час він ішов мовчки, а потім швидко заговорив: — Скажу вам по секрету, колего, якщо справді вдасться скинути з плечей років так… ну, хоча б із сорок — одружуся. Набридло холостякувати.

— Що, зрадите свою стареньку?

— Яку стареньку? — немов остовпів рожевощокий. — Я ж вічний холостяк, чи ви забули?

— А я, між іншим, маю на увазі стареньку… археологію.

Дідок в окулярах запирхав, стараючись не розтуляти губів, трусив головою і потирав сухенькі руки. Він завжди отак кумедно сміявся.

— Археологія… що ж… Таки їй віддав я все своє життя.

Зітхаючи, вони поговорили про археологію і ботаніку. Один згадував розкопки, другий — полювання за рослинами.

— А що якби після смерті стати деревом? — задумливо промовив ботанік. — Високим, зеленим деревом…

Нараз серед зелені забіліла суха вершина.

— І дерева старіють… — сказав археолог. — Усе старіє, увесь світ.

— Е, не кажіть, — заперечив ботанік. — Він-то старіє, але, між іншим, і молодіє водночас.

— Отже й ми з вами… Ботанік похитав головою:

— Це інше питання.

Нарешті доріжка привела їх просто до білих ажурних воріт.

— Сезам, відкрийся! — жартівливо вигукнув рожевощокий дідок і торкнувся своєї лисини.

Його колега пирхнув, стримуючи сміх.

Несподівано відчинилася хвіртка, і на порозі стала якась юна повновида фея. Дідки зніяковіли, як діти.

— Пробачте, дівчино, ми до професора Боровського… Юне створіння освітилося чарівною посмішкою.

— Проходьте, будь ласка! Професор на вас чекає.

Помітно було, що її розпирає сміх, і вона таки не стрималась — одвернулася і засміялась. Старі вчені перезирнулися і мовчки почовгали далі.

Поміж деревами то там, то тут виднілися скляні корпуси, їхні затінені стіни дуже нагадували воду. Вирине за густолистими деревами темна глибінь, і наші старенькі думають, що то озеро. А втім, на території Інституту є й озера. Над ними розвішали свої шати плакучі верби, а по дзеркальній поверхні поважно линуть лебеді. Часто сплескує риба, і тоді розходяться кола, наче радіохвилі.

— Справжнісінька ідилія, колего! Тут і без лікування помолодієш.

— Ми не спитали, між іншим, в який корпус нам іти.

На одній із бокових доріжок прогулювався молодик у сніжно-білій тенісці. Він хвиськав тоненькою лозинкою і насвистував якусь веселу мелодію.

— Юначе! — гукнув до нього лисоголовий. — Чи не могли б ви…

Але старий не докінчив: юнак зареготав на все горло. Тут же він схаменувся, затулив долонею рота, намагаючись вгамувати сміх, але це не допомогло, і він тільки махнув рукою.

Вчені знову перезирнулися, і в їхніх очах був не лише подив, а й тривога. О дійшли далі, ботанік притишено сказав:

— Подивіться, прошу вас, що в мені є смішного? Може, птах який, між іншим, того, на костюм…

Археолог обійшов кругом свого колеги, але нічого, достойного сміху, не виявив.

— А може, колего, в мене що-небудь не так?

І в археолога нічого смішного не знайшлося. Тоді ботанік блиснув окулярами:

— То, може, ми потрапили, між іншим, до психіатрички? Безпричинний сміх, знаєте… — І він запирхав, стулюючи губи і трясучи головою.

— Так чого ж вам весело?

— Аякже! — почав потирати долоні ботанік. — Ішли по молодість, а втрапили до божевільні!

— Ну, знаєте, колего… Дівчина ж на воротях сказала, що професор чекає…

— Так, сказала. А потім розреготалася. О, вони, між іншим, такого вам накажуть...

Коли ще один юнак, до якого вони звернулися, розсміявся, спантеличені дідки хотіли вже тікати з цього підозрілого Інституту. Але, на щастя, їм зустрівся сам професор Боровський. Біле як сніг волосся на голові підстрижене йоржиком; коротка, лопаточкою борідка; плечі, зігнуті під вагою літ, — з усього було видно, що ця людина ходить по планеті вже давненько. Але твердий крок, різкі жести свідчили, що старий професор ще сповнений енергії.

— А... вітаю, вітаю! — Боровський швидким кроком пішов назустріч прибульцям.

Потиск його руки був міцним, влипчивим.

Археолог просяяв:

— Добре, що ми зустріли вас, Костянтине... гм... От проклятий склероз!

— ...Леонтійович, — підказав Боровський.

— Ага, тепер і я згадав! Добре, кажу, Костянтине Леонтііовичу, що ми... — Він знову забув, що хотів сказати, і розгублено погладив лисину.

— Та розумієте, — поспішив на виручку ботанік, — у вас тут якісь дивні молоді люди. Ми розпитуємо дорогу, а вони, між іншим, регочуть.

— Цілком вірно, — погладив лисину археолог, — просто сказати — безпричинно скалять зуби.

— Цікаво, що це на них найшло, — замислився Боровський. — Наче ж поважні люди…

— Першим нас зустріло дівчисько на пропускній, — почав старий холостяк. — Ми так до неї чемненько, а вона… Ну, й молодь же тепер!

— Якщо ви не втомилися, то давайте пройдемо до неї, — запропонував Боровський.

Цього разу дівчина не сміялася. Її обличчя було цілком серйозним, хоча на ньому й проступала молодеча наївність.

— Чого ж це ви, Ганно Петрівно, зустріли наших новачків… сміхом?

— Уже й поскаржились? — лагідно усміхнулася Ганна Петрівна. — Розумієте, Костянтине Леонтійовичу, я ще не звикла, щоб мене називали дівчиною. Це мене й розсмішило. Все ж таки, в мене є правнуки, а тут раптом — "дівчина"!

— Що?! — вхопився за лисину археолог.

— Що ви сказали?! — зняв свої окуляри ботанік.

— Я сказала, що в мене є правнуки. Можу додати — вже дорослі. Один встиг захистити кандидатську дисертацію.

— Пробачте, — ботанік надів окуляри і аж нахилився до Ганни Петрівни. Деякий час він пильно вивчав її обличчя. Бачив: щоки тугі, наче яблука, і жодної зморшки! Соковиті вишневі губи її злегка тіпались, готові розсміятися. Старий відступив на крок, спитав: — Скільки ж вам років?

— А вам? — Вона взялася в боки.

— Мені стукнуло, між іншим, сімдесят вісім, — сказав, наче припечатав, ботанік.

— А мені — повних вісімдесят, — підніс руку археолог, і його дитяче обличчя зморщилося, як печене яблуко. Мовляв, що ти тепер скажеш?

— Та ви ще зовсім молоді хлопці! — засміялася Ганна Петрівна, махнула рукою. — Зелена молодь! — Вона поглянула на дідусів блискучими очима. — Мені, якщо хочете знати, дев’яносто два роки!

"Хлопці" мовчки витріщилися на Боровського.

— Так, — підтвердив професор, — Ганні Петрівні сповнилося дев’яносто два. Вона пройшла курс лікування в нашому Інституті. Рік тому вона мала вигляд ще гірший, ніж у вас.

Старі невдоволено гмукнули. А Ганна Петрівна зніяковіла:

— Тепер я така молода, що, повірите, соромно повертатися додому. Та й не впізнають! Дочка, правда, провідувала, бачила, що зі мною робиться, але як вона казатиме "мамо" — я не знаю.

— Пусте, Ганно Петрівно! — Боровський поклав їй руку на плече. — Дома звикнуть, а от чи повірять глядачі, коли ви з’явитесь на оперній сцені?

— Заждіть, заждіть, — обізвався археолог, — невже ви та сама славетна співачка?.. Я ще був студентом, коли…

— Та сама, — хитнула головою Ганна Петрівна. — Востаннє я співала на сцені тридцять років тому.

Археолог зашарівся, навіть лисина почервоніла.

— Так я ж… — заговорив він тремтячим голосом, — я ж так вас кохав… платонічно, звичайно… просто марив вами!

— І, між іншим, тому й не одружувався. — Ботанік запирхав, поблискуючи окулярами, і потер сухенькі долоні.

— Ну, от і познайомилися, — сказав Боровський. — А тепер не гаймо часу.

Він повернувся і енергійно попрямував боковою доріжкою до невеликого сірого корпусу. Два приятелі ледве встигали за ним.

Біля озера помітили юнака в білій тенісці. Він уже стояв коло мольберта і, очевидно, малював пейзаж. Костянтин Леонтійович, кивнувши в його бік, розказав, що то один із найстаріших наших художників.

— Чув такого, — сказав ботанік, але, між іншим, думав, що він давно помер.

Корпус, облицьований сірим синтетичним матеріалом, — нульовий. Тут на кожного пацієнта заповнюється найдетальніша історія хвороби — ціла котушка магнітної плівки. На другому поверсі розмістилися численні лабораторії, кожна з яких обов’язково позичить у прибульця хоч мікроскопічну кількість його тіла. Всі системи, всі тканини організму тут досліджують якнайретельніше. Починаючи від біострумів мозку і кінчаючи "волосяним покриттям" шкіри — все вивчається і фіксується в схемах, діаграмах, фотографіях.

В залежності від стану організму Вчена рада Інституту (вірніше — консиліум) визначає для кожного окремий режим лікування.

Археолог поглянув на молодих жінок у білих халатах і, торкнувшись долонею лисини, спитав у професора:

— А цим… також років по вісімдесят? Боровський усміхнувся:

— Ні, їм стільки, скільки можна дати на вигляд. Ми ж іще тільки починаємо. Нам вдалося омолодити буквально одиниці.

"А чого ж ти, голубчику, себе не омолодиш?" — хотів спитати археолог. Слова вже були на кінчику язика, але старий стримався, подумав, що це нетактовно.

— Ну, ось, дорогі друзі! — говорив тим часом Боровський. — З цього корпусу вас переведуть у перший, згодом — другий і так далі. Там у нас, можна сказати, індустрія здоров’я, молодості. Від вас вимагається одне: педантичне виконання всіх приписів і… терпіння. Тільки за цієї умови ми скористаємось секретами природи.

На перший погляд могло здатися, що ці слова були зайвими, бо хто ж із старих людей не хоче повернути собі молодість? Але згодом друзі переконалися, що цей процес зовсім не легкий і вимагає суворої дисципліни та самоконтролю. Доки біохімічні каталізатори вестимуть облогу клітин, а магнітно-гравітаційні пристрої відновлюватимуть порядок в складній мозаїці атомів і молекул, — тіло не раз прошиють блискавиці болю, але що ж — ніякого безболісного оновлення в природі не буває.

— Отже, за роботу, друзі!

Костянтин Леонтійович потиснув їм руки і наказав своїм помічникам починати.

II

Зима цього року видалася напрочуд гарна. Лункі морози, густе, як вода, повітря, пройняте сонцем, — таке не дуже часто буває на півночі України.

А особливо чудова зима в лісі. Тихо, ніщо не шелес-

Іне, дерева, обсипані інеєм, стоять, наче срібні, а стукни кулаком по стовбуру — так і посиплеться білий пил! Нема того дня, щоб у цьому лісі не лунали молоді голоси. Юнаки і дівчата в різнобарвних светрах то гасають на лижах, то, прибравши на озері молоденький сніжок, бігають на ковзанах прудконогі, веселі, сміхотливі. Сьогодні вони змовилися поспускатися на лижах у глибокий яр. Схили його поросли ріденьким сосняком, отож треба виписувати хвацькі зигзаги, щоб не налетіти на дерево.

— Приготуватись! — задерикувато гукнула дівчина, піднявши вгору свою червоненьку рукавичку. — Поїха-ли-и!..

Аж засвистіли, затьохкали під нею лижі. За дівчиною кинулось кілька хлопців. А два зупинилися на самісінькій бровці. Один зняв вовняну шапку, торкнувся густої шевелюри:

— Ну, скажіть, колего, невже це справді я? Ніяк не можу звикнути. Якщо це я, то де ж моя лисина?

— А я вже забув про окуляри, — сказав його "колега". — І, між іншим, перестань нарешті "викати". Он уже, знизу нам махають, рушили?

— Слухай-но, колего, мені вісімдесят перший рік, я доктор історичних наук, і оце можу кататися на лижах, наче комсомолець? Невже це правда?

— А що ж тут дивного? Тобі, мабуть, між іншим, відомо, що такий досить помітний учений, як Піфагор, бився навкулачки і не раз перемагав на олімпійських іграх.

— Так, так. Великі мислителі, колего, займалися спортом. Арістотель, Демосфен, Сократ були свого часу прекрасними гімнастами…

— Жду тебе внизу!

Ботанік, пружно схилившись вперед, шурхнув донизу, повернув навскіс і, обминаючи дерева, так і замиготів по схилу. Не довго думаючи, відштовхнувся палицями і археолог. Вітер забивав подих, на очах виступили сльози, а він мчав і мчав, збиваючи сніжну куряву на поворотах. Відсапався унизу.

— Ну, так хто, між іншим, ще був спортсменом? — спитав ботанік, коли вони пішли поряд.

— Лев Толстой у шістдесят шість років, колего, їздив на велосипеді, Віктор Гюго…

— А ми ж набагато старші, а от бач, як бігаємо на лижах! — засміявся ботанік.

Тепер він не пирхав, а сміявся, виблискуючи білим рядом зубів.

— Похвалився! — археолог тугіше зашнурував черевики. — Але все-таки найбільше мене дивує лисина: ну де вона ділася?

— А я, між іншим, вважав, що лисина — це не головна твоя прикмета.

В цих словах зазвучала вже така іронія, що археолог більше не згадував про лисину і, мабуть, таки повірив у свою густу чуприну. Таким він був років п’ятдесят-шіст-десят тому.

Деякий час вони мовчки йшли поруч, допомагаючи собі палицями. З гори їх уже гукала дівчина в червоних рукавичках.

— Ну й прудка ж оця Ганна! — зауважив ботанік. — Певно, жодного міліграма зайвого кальцію в її судинах нема!

— А в тебе, гадаєш, лишилось? Ти ж спожив центнер солі, заліза!

— Еге... Цікаво, між іншим, чи ця Ганна була такою жвавою в своїй першій молодості?

— А це, колего, добре сказано: перша молодість, друга молодість.

— Еге. А тобі снилося що-небудь під час цього... летаргічного сну?

— Снилося, колего, ох і снилося! Причому вже в години пробудження. А чотири місяці промайнуло, як одна ніч, вірніше сказати — день, бо увесь час було відчуття світла.

— Що ж, між іншим, тобі снилося?

— Наче іду я степами, чогось шукаю і ніяк знайти не можу. Бачу могили, а в них, як водиться, людські кістяки, перетліла зброя — усе мені видно крізь землю. А могил тих — до самого Чорного моря. Якісь орди проходять на обрії — курить битий шлях. "Куди вас несе? — думаю. — Чого ви всі претеся на нашу землю? Адже все одно згинете, і мені доведеться розкопувати ваші останки". Коли це глип — . бреде полем дівчина і щось сіє. "Що ти сієш?" — "Пісні". — "Чому ж не однакове зерно?"— "Це ось веселі, а це — сумні". — "Засівай побільше веселих!" — гукнув я і прокинувся. Біля мене сидів Костянтин Леонтійович.

— А мені, між іншим, снився ліс. Розмовляв я з дубом. "Ну, хто, кажу, спресовує твої клітини? Чому сосна м’яка, хоч і росте поруч?" Дерева лише шуміли у відповідь. А мені тепер ясно: різні види, різні форми

живого — це прояв єдиної життєвої сили. Це вона жене соки по капілярах, брунькується, вилущується, як жолудь із чашечки, щоб знову прорости і вже в більшій кількості. З цього я роблю, між іншим, висновок, що життя (біологічне, звичайно) — явище не випадкове у всесвіті…

— Ого, молодий чоловіче, ви вдарилися у філософію! Цікаво, які ж іще висновки одержить людство?

— Єй ще один, між іншим, досить важливий. Боровський із своїми співробітниками розкрив секрет життєвої сили. Інакше б він не досяг таких разючих наслідків. Згодься, що ні екофізіологічні ванни, ні психофізіологічні кабінети самі по собі нічого б нам не дали. Професор, певне, визначив внутрішні закони, за якими розвивається життєва сила. Бо життя — це таки не проста сукупність рухів, хоча б і різноманітних…

— Так, Боровський — великий вчений… Чому ж він все-таки не хоче сам?

— Я про це вже думав, між іншим. Дивно, дуже дивно.

— Аге-е-й!.. — гукнула Ганна Петрівна згори. — Чого ви там плентаєтесь, як старі діди?

Приятелі взялися чимдуж сходити на підйом і добре нагріли чуба. Ганна. Петрівна запропонувала спускатись надзвичайно заплутаним маршрутом, з різними перешкодами. Всі погодились і навперебій кинулись демонструвати свою спритність. Археолог заорав носом у сніг, ботанік зрізав петлю, що пролягла навколо куща, одна тільки Ганна Петрівна красиво промчала по всій трасі. Може, тому, що в першій молодості вона ще займалася балетом?

Дивлячись, як вона красиво, граціозно відштовхується палицями, а потім, тримаючи їх на вису, мчить поміж кущами і деревами, ботанік сказав своєму другові:

— Так чому ж тобі не надолужити тепер прогаяне в першій молодості? Ой, гляди, бо щось частенько, між іншим, прогулюється з нею художник!

Археолог тільки зітхнув у відповідь.

— Чого ти зітхаєш? Діяти, між іншим, треба, адже ти тепер юнак!

— В тому ж то й біда, колего, що разом з юністю мені повернулась і сором’язливість. Про все з нею розмовляю, а тільки надумаюсь про почуття — мені так і заціпить!

Коли вони нарешті рушили назад до Інституту, мова зайшла про Боровського. Ганна Петрівна здивувалася, вона вперше почула, що професор не бажає повернути собі молодість. Як це так? Нечувано! Неймовірно! Але художник розповів, що вчора відбулося засідання Вченої ради Інституту, і на ньому обговорювалось питання про лікування старого професора. Костянтин Леонтійович висунув проти цього багато причин, зокрема й те, що він не має права усунутись від лікування тих, що вже розпочали його. Науковці, звичайно, розуміють, що тут щось не те, бо робота Інституту вивірена, налагоджена до найменших дрібниць за програмою, затвердженою самим же професором. Але що вони можуть заперечити? Мусили згодитися. І ніхто не знає справжньої причини.

— А я от піду до нього… — сказала Ганна Петрівна. — І не з жіночої цікавості, а щоб допомогти цій дорогій для нас людині.

…Вони розмовляли в кабінеті гістології. Чи, може, сам вигляд молодої артистки, чи її чудовий голос, чи, зрештою, зміст її слів торкнули

серце Костянтина Леонтійовича. Відсунувши мікроскоп, він потер свої втомлені очі, подивився на співбесідницю поглядом мудрої людини і просто спитав:

— Скажіть мені, Ганно Петрівно, у вас було велике кохання? Не закоханість, а саме глибоке, всеохоплююче, запаморочливе кохання? Коли все — пісня, все — музика, океан світла… Було?

Артистка розгубилася, вона зовсім не сподівалася такого запитання.

— Можете не відповідати, або згодом розкажете, як буде настрій. А я вам розповім зараз про себе. Я зазнав великого кохання. Пам’ятаєте, в одного поета сказано: "Тільки раз на тисячу літ приходить таке кохання". Я — найщасливіша людина в світі, бо воно прийшло до мене. Тим, хто не зазнав цього найчистішого, істинно людського почуття, можна лише Поспівчувати. Пам’ятаю, як побачив її вперше. Це було надвечір, вона заганяла до свого двору гусей — невеличкий табунець довгошиїх сірокрилих створінь. Коли я проходив мимо, — гусак хоробро кинувся до мене і, витягуючи шию, зашипів. Ми з нею розсміялися. Доки гусак козирився перед табуном, вислуховуючи схвальне ґелґотання своїх подруг, ми розговорилися. Вона, фізик, приїхала у відпустку до батьків, ну, а я з своєю матір’ю був тут на дачі… І знаєте, я якось одразу відчув, що саме її я й шукав на білому світі. Враз мені щось відкрилося, полонило все єство. Згодом вона розповіла мені, що й з нею те саме діялось. Це було кохання з першого погляду. І воно не підмануло нас, не зрадило. Ми разом будували життя, в нас були спільні мрії. Я навіть не знаю, в кого з нас уперше з’явилася ідея піти саме отаким шляхом у боротьбі зі старістю. А як вона працювала! Коли, бувало, настає літо, вона зітхне, усміхнеться: "А непогано б оце заганяти вечорком із ставу материних гусей!" І відразу: "Коли вже магнетрони будуть готові?" А мріяли, як ми мріяли подвоїти, потроїти життя людини! І коли до завершення нашої роботи лишалися кроки… вона зробила на собі небезпечний експеримент. Самовільно пішла на страшний риск… І вже не можна було її врятувати.

Костянтин Леонтійович замовк. Потім вийняв із бокової кишені піджака невеличку фотокартку з трохи поламаними кутиками. Гарне молоде обличчя. Нібито нічого особливого в ньому й нема, і водночас відчувається, що це була людина незвичайна. І найбільше про це свідчили її очі — виразні і, сказати б, якісь осяйні.

— В останні дні свого життя вона тільки й говорила про те, щоб я не облишив роботи, щоб довів усе до завершення. "Це потрібно людям, це дуже потрібно людям", — шепотіла вона.

Ганна Петрівна дивилася на портретик, і їй здавалося, що обличчя цієї далекої жінки оживає.

— А вам особисто, Костянтине Леонтійовичу, хіба вона не радила… — стиха промовила Ганна Петрівна, ковзнувши поглядом по сивій голові вченого.

— Не тільки радила, а навіть вимагала, наказувала зробити мандрівку в молодість…

— Ну, то чому, Костянтине Леонтійовичу, чому ви…

Старий вчений з притиском поклав долоню на стіл:

— Це закарбовано в серці, Ганно Петрівно, а ви питаєте, чому та що. Поміркуйте самі — хіба я можу жити інакше?

Він узяв фотокартку і обережно поклав її до лівої бокової кишені чорного піджака.

Ганна Петрівна мовчала.